

על מכות ודינים

יואל אילני

בסוגיית הפתיחה של פרק 'אלו הן הלוקין' (מכות יג ע"ב) הגמרא מביאה את מחלוקת ר' עקיבא ור' ישמעאל לגבי דין מלקות:

אחד חייבי כרתות ואחד חייבי מיתות בית דין ישנו בכלל מלקות ארבעים, דברי רבי ישמעאל
ר' עקיבא אומר: חייבי כריתות ישנו בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להן. חייבי מיתות ב"ד אינו בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה אין ב"ד של מטה מוחלין להן.

ר' עקיבא ור' ישמעאל חלוקים האם דין מלקות חל גם במי שחטאו חייב אותו במיתת ב"ד, מוות המסור לידי אדם, או רק במי שחויב בכרת המסור לשמיים. ר' ישמעאל סבור שאכן כן ואילו ר' עקיבא מתנגד לכך בטענה שרק בדין השמים המסוגל להתהפך לטובה על ידי תשובתו של האדם שייך דין מלקות. בחיוב מיתת ב"ד אין השפעה לתשובתו של האדם על עונש שנגזר עליו, ולכן לא ניתן להמירו במכות. ר' עקיבא טוען לפיכך שבמקום שבו שייכת תשובה שייכות מלקות, ותכליתן היא להביא את האדם אל התשובה. מכות אלו דומות יותר למכות של האב המכה את בנו – "יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך".¹

שונה דעתו של ר' ישמעאל שאינו מזכיר את התשובה כפונקציה המשפיעה על דין המלקות. את הטעם של ר' ישמעאל הגמרא תולה בפסוקים:

אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הקתובים בספר הזה ליראה את השם הנקבד והנורא הזה את ה' אלהיך: והפלא ה' את מפתך ואת מפות זרעך מפות גדלות ונאמנות וחלים נעים ונאמנים:

דברים כח, נח-נט

* הדברים נכתבו בהשראת ובעקבות הלימוד לפתיחת פרק שלישי עם ר' אלישיב.
¹ משלי, כט, יז.

ר' ישמעאל מדגיש את המילה 'כל' ואת המילים מהשדה הסמנטי של מכות: הפלאה, שלוש פעמים 'מכות', וגם 'חלים רעים'. זהו פסוק שנאמר מנקודת מבטו של א-להים המתקומם אל מול סטיית עמו מן הדרך וממהר לכלותם באש הקנאה. לפיכך הוא בא עמם בדין על 'כל' החטאים – ללא יוצא מן הכלל.

לשני סוגי המכות, של ר' עקיבא מזה ור' ישמעאל מזה, נתייחס כ'דין קשה' ו'דין רך'. הדין הקשה תכליתו להיפרע מהרשעים – אין בו התייחסות למצבו הרוחני של המוכה אלא רצון ממוקד להשמיד את הרע שהוא נושא בקרבו. דין זה לא נועד לטובתו של המוכה אלא למחיית הרוע הקיים בו, ללא התחשבות בצרכיו וללא ניסיון לשפר את מעשיו. לעומת זאת הדין הרך הוא דין המגיע לטובת הבן המוכה – זהו דין שתכליתו הנחת מעדנים. הוא מבטא אכפתיות וניסיון לברר דרך לבן שהלך לאיבוד.

אני מרגיש שהיכולת לקבל את הדין מובילה לחסד גדול ואילו הברייחה מהדין מוליכה אל זרועות הדין הקשה, זאת מכיוון שאין חיים בלי דין. ככל שאני מקבל עליי יותר דינים אני מצמצם את טווח הפעילות שלי וממילא מתאים אותו ליכולות האנושיות שלי – ההתמקדות הזו יוצרת חיים תמציתיים, מכוונים ומלוטשים יותר.²

כל אדם חי בתוך הקשר מסוים וחלים עליו כללים שאינם נמצאים בשליטתו ואף לא בשטח המודע של הכרתו. החוקים האלו נראים בדמיוני כמו אדוות. המעגלים החיצוניים הם החוקים החברתיים, הנימוסים והנורמות – חוקים אנושיים ושרירותיים. ככל שמתקרבים למרכז מתגלים חוקים פנימיים וקמאיים יותר ויותר, כמו הגבולות של הישות שלי והיכולת להכיר בגבולות של ישויותיהם של אנשים אחרים. חוסר ההכרה של האדם בחוקים החלים עליו גוזר טרגדיה על החיים שלו כיוון שהוא מהלך כמו 'פיל עיוור בחנות כלי חרסינה' ואין לו מנוס מהתנגשויות למכביר. דווקא כשהוא מוכן לקבל את החוקים שחלים עליו, והוא מפנים אותם אל קרבו, רק אז הוא מסוגל להלך בנחת בתוך החנות ולהתבונן ביופי שקיים בה. על דרך זה, חוסר היכולת לקבל את הדינים מונע את הדעת – את היכולת של האדם לכוון את מעשיו בחכמה. על כרחו הוא נבעט אל זרועות הדין הקשה שמזכיר לו שוב ושוב שבין אם ירצה בכך ובין אם לא, הוא אנושי ולפיכך תלוי הקשר.

מעלתו של הדין הרך היא בכך שהוא מונע מהבן את מאווייו הרעים ומביא אותו להכרת הרצון הטוב. במקום הזה טמון הכשל שבחסד אינסופי. החסד הפשוט, המבין וה'לא כופה שום דבר' ואינו מחייב שום דבר, מסוגל לאפשר לילד ללכת אל תוך מסילת רכבת דוהרת. ברגע שזה קורה החסד הופך להתעלמות והניסיון 'לאפשר' – לגזירת מוות.

² גם ערי המקלט הן בעיניי בצד מסוים דין כזה – 'מידי דתהוי ליה חיותא', עיר המקלט עושה כיוון מחדש לאדם השוגג, חסר הכוונה, שזה עצם פגמו.

כִּי פֶאֶשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הַרְוָה
אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לְזֵרַע וְלֶחֶם לְאֹכֵל: כֵּן יִהְיֶה
דְּבָרֵי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא יָשׁוּב אֵלַי רִיקָם כִּי אִם עֲשֵׂה אֶת אֲשֶׁר
חִפְצָתִי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּיו:

היזכרות בפסוקים אלו מישעיה (נה, י-יא) זורקת אותי להשוואת 'דברו' של ה' יתברך
לאותן מכות אב שתכליתן הנחת מעדנים. האם ישנה אפשרות להיכנס לעומקו של הדין
ולהימצא מלוטש יותר? האם הדין הוא לפעמים דרך להתכווננות? אולי כמו אותו
המלאך שמכה ומכה ואומר גדל.³

המיצוי של דבר ה', הבאתו אל תכליתו, והוצאתו מהכוח אל הפועל הם עיקר התענוג.⁴
הם היכולת לחיות חיים שיש בהם מיצוי מלא של הכוחות לרוחב ולעומק, עם מגוון
יכולות בגוף ובנפש. הדין המתוק מכניס את החיים לאזור מלא בריחות טובים ולעמל
שמוליך באופן טבעי ונעים לתוצר מוגמר, המנכיח את פאר היצירה.

בתפילה לה' שישלח לנו דינים מתוקים, ולנו, שנדע להמתיק את הדינים שכבר ישנם.

לסיום, השיר-מלמול של הרב מנחם פרומן:

חביבי חביבני
בייסורים חביבים
תודה תודה תודה תודה תודה תודה תודה

³ ראה בראשית רבה, י, ו

⁴ כמאמר השיר 'מה שמפחיד זה לא מוות, מפחיד יותר לא לחיות' (טי בון ברנט, תרגום: דני אמיר).